Національна безпека і національні інтереси України

Національна безпека і національні інтереси — дві взаємопов'язані суспільно-державні проблеми. Вони мають важливе значення для будь-якої людської спільноти з огляду на необхідність ліквідації й попередження загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, та пошуку оптимальних способів прогресивного розвитку. Тому одним із важливих завдань нашої політичної науки є з'ясування особливостей безпеки України в постконфронтаційний, перехідний період соціально-політичного розвитку на континенті, сутності національних інтересів України в нових геополітич-них умовах, трансформації головних засад її соціально-економічного розвитку.

Основні виміри національної безпеки України

Безпека, її гарантування для будь-якої держави — складний і багатогранний процес.

Національна безпека — державна політика, спрямована на створення внутрішніх І зовнішніх умов, сприятливих для збереження чи зміцнення життєво важливих національних цінностей; стан, що забезпечує захищеність Інтересів народу й держави, суспільства та його громадян. Політика держави покликана захистити права і свободи людини, базові інтереси й цінності суверенної національної держави в навколишньому світі. Концептуальну основу національної стратегії щодо безпеки було закладено в 1990 р. в Декларації про державний суверенітет України, окремі розділи якої присвячено зовнішній і внутрішній безпеці, міжнародним відносинам. У схваленій Верховною Радою на початку 1997 р. Концепції національної безпеки України вперше визначено напрями формування гарантів національної безпеки, сформульовано роль держави та її органів щодо національної безпеки та оборони України. У виробленні Концепції брали участь політики, які представляють усі гілки влади, та представники різних політичних партій, що засвідчує консенсус політичних сил у поглядах на цю проблему.

Найвагомішу роль у гарантуванні національної безпеки країни та її інтеграції до міжнародної системи безпеки відіграло прийняття Конституції України. В ній багато уваги приділено національній безпеці та її складовим — економічній, інформаційній, екологічній безпеці держави. Згідно з Конституцією, засновано новий державний орган — Раду національної безпеки та оборони України (РНБУ), яка заступила створену в 1992 р. Раду національної безпеки при Президентові України. У її компетенції — розвиток та уточнення концепції національної безпеки України, координація, аналіз діяльності силових структур, інших центральних відомств, співпраця з Мі-ністерством закордонних справ у формуванні й реалізації зовнішньої політики. РНБУ покликана здійснювати моніторинг внутрішніх загроз національній безпеці, ініціювати відповідні корективи в реалізацію внутрішньої політики, зокрема на основі взаємодії з Верховною Радою.

За зростаючої взаємозалежності світу одномірне розуміння безпеки як військово-стратегічної проблеми відходить у минуле. Після ядерної аварії на Чорнобильській АЕС стала очевидною неподільність безпеки, яка повинна

ґрунтуватися на взаємовигідній основі, з урахуванням не лише військових, а й політичних, економічних, екологічних, технологічних, гуманітарних та інших чинників. Національна безпека нині має багатокомпонентний характер. Згідно з ним суто військові чи навіть зовнішньополітичні її аспекти не є домінуючими для держави чи нації, яка існує в системі складних глобальних і регіональних відносин. Мінімізація загроз передбачає й функціонування військово-політичних, економічних, екологічних, сощокультурних та інших механізмів, що становлять систему національної безпеки та забезпечують захист населення як від небажаних зовнішніх і внутрішніх впливів, так і від протизаконних, антигуманних дій державних, урядових чи партійних структур.

Такий підхід істотно розширює традиційне тлумачення поняття «національна безпека» не лише через запровадження додаткових вимірів в економічній, екологічній, національно-культурній та інших сферах буття, а й за рахунок визнання безумовного примату прав і свобод людини над правами держави.

Однозначна опора як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, на військову силу не лише не підвищує, а й істотно знижує рівень їхньої національної безпеки. Такий підхід підриває економічну могутність, конкурентоспроможність усього господарства держави, науку й культуру, життєздатність людини, суспільства і планети в цілому.

Проблеми національної безпеки України багатоаспектні за своєю природою. Вони пов'язані із геополітич-ними, економічними, екологічними, соціокультурними особливостями країни та її найближчого оточення (партнерів), рівнем консолідованості керівної еліти та її консолідуючої політики. Адже багатовікова підлеглість України іншим державам зумовлена не тільки геополіти-чними, військовими, економічними чинниками, а й неконсолідованістю керівної еліти, представники якої суперничали й конфліктували між собою не тільки в боротьбі за владу та з питань зовнішньополітичних орієнтацій та пріоритетів, а й часто на особистісному рівні. Тому важливо, щоб різноманітність платформ різних політичних партій і рухів не руйнувала консенсусу щодо національної безпеки, державотворення.

Ефективна система національної безпеки передбачає наявність міцних державних інститутів, здатних гарантувати дотримання прав і свобод людини, захист населення від можливих загроз. Розбудова української держави перебуває на початковій стадії. Незалежність її детермінована недостатніми можливостями механізмів гарантування національної безпеки. Ці можливості стосуються як геополітичних, так і економічних, особливо енергетичних, аспектів. Україні протягом останнього десятиліття неодноразово доводилося протидіяти втручанням у її внутрішні справи. Соборність її брали під сумнів окремі політичні сили, що заявляють про територіальні претен- зії до України. До того ж розбудова демократичної, соціально-правової держави з розвиненим громадянським суспільством — справа тривала й складна, пов'язана із внутріполітичною боротьбою. За цих умов надзвичайно важливим є вироблення основних засад концепції національної безпеки України, формування чітких

стратегічних і тактичних орієнтирів з урахуванням колосальних змін у Європі й світі на зламі XX—XXI століть: подолання наслідків «холодної війни», соціально-політичне самовизначення країн і народів Центральної та Східної Європи, об'єднання Німеччини, розпад Організації Варшавського Договору, Радянського Союзу тощо. Завдяки цим геопо-літичним зрушенням стало можливим подолання біполярного поділу Європи і світу.

Поява на карті світу незалежної України, інших пострадянських держав є свідченням корінних змін на континенті. Процес визнання державної незалежності України відбувся дуже швидко. Понад 70 держав офіційно визнали її протягом місяця, зокрема Росія, Польща й Німеччина, впродовж першого року — понад 130.

Розбудова якісно нових, рівноправних двосторонніх міждержавних відносин, розширення зв'язків України з більшістю європейських і міжнародних організацій світу має дружній і передбачуваний характер. Уже в перші дні своєї незалежності Україна проголосила, що не визнає війну як засіб вирішення міжнародних суперечностей, не вважає жоден народ своїм ворогом і не має територіальних претензій до інших держав. Українська дипломатія обрала для себе визначальний напрям політичного та економічного практицизму і стратегічного партнерства. Попри всі спекуляції щодо ядерного статусу України, вона добровільно проголосила себе неядерною державою: приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерна держава, отримавши гарантії безпеки й територіальної цілісності з боку США, Росії та інших членів ядерного клубу.

Для більшості країн зрілої та молодої демократії безсумнівним є те, що в постконфронтаційний період гарантом стабільності Європи є НАТО як реально завершена, перевірена часом військово-політична система. Полюс сил, що формується навколо Росії, поки що не набув життєздатної форми. Для України, як і для Росії, важливо не посилювати розбіжностей і можливого протистояння цих центрів впливу. В інтересах безпеки всіх країн, у тому числі й України, — співпраця з західноєвропейськими стру-

ктурами, виваженість у відносинах з Росією, іншими пострадянськими державами. Важливо, щоб трансформаційні процеси на пострадянському просторі, як і в Східній Європі, сприяли стабільності й розвитку динамічної демократії, формуванню цивілізованих міждержавних відносин в інтересах громадянських суспільств.

Розширення сфери впливу НАТО на схід є болючою проблемою для Росії, яка сприймає це як перенесення «берлінського муру» на колишній радянсько-польський кордон. Українська держава, яка не заперечує розширення НАТО, має знаходити форми співпраці в усьому спектрі європейських країн і регіональних об'єднань. Зростанню довіри і співпраці здатна прислужитися програма «Партнерство заради миру», яку НАТО разом із східноєвропейськими країнами, в тому числі і з Україною, здійснює з 1994 р. Розвиваючи дедалі активніше відносини з НАТО, Україна 1995 р. в рамках «Партнерства заради миру» підписала Індивідуальну програму співробітництва з альянсом.

Відносини Україна — НАТО формуються на засадах привілейованого партнерства, які закладені в Хартії — політичному документі, підписаному обома сторонами у 1997 р. З того часу структуровано відносини НАТО й України, яка представлена у Брюсселі (штаб-квартира альянсу) повноважним представником. В Україні функціонує Інформаційний центр альянсу, проводяться спільні військові навчання окремих підрозділів, у центрах НАТО проводиться мовна та інша підготовка українських військовиків. Участь українських миротворців на теренах колишньої Югославії спільно із західними державами, як і партнерські стосунки з новоприйнятими членами НАТО — Польщею, Чехією та Угорщиною, значно сприяють зміцненню довіри, підвищують рівень безпеки та військово-політичної співпраці в регіоні.

На стабільність та безпеку на континенті позитивно впливає скорочення озброєнь усіх видів. Зі свого боку Україна підтвердила власну відповідальність за виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі, підписавши 5 червня 1992 р. спеціальну угоду учасниць Договору про ОБСЄ. Цей Договір зменшує загрозу несподіваного нападу на Україну та завчасно підготовлених іззовні великомасштабних воєнних дій. Згідно з Договором, Україна в три етапи до кінця 1995 р. скоротила до 2300 танків, 3000 бронемашин, 400 бойових літаків.

Актуальною є співпраця в миротворчих акціях, до яких не один рік залучається Україна. Цьому підпорядковані спільні військові навчання українських та північноатлантичних підрозділів. Певних уточнень потребує позиція України щодо її нейтральності й позаблоковості, поза-як повного нейтралітету не може бути принципово. Це стосується всіх векторів зовнішньої політики України. Щодо цього важливою є демонстрація реального конструктивізму України в СНД, яка запропонувала укладення низки договорів із питань безпеки і співробітництва, ініціювала підписання 20 березня 1992 р. Декларації про не-застосування сили або загрози силою у відносинах між державами—учасницями СНД. Вітаючи розвиток взаємо-вигідних економічних відносин, Україна не схильна до утворення «слов'янського трикутника», формування військово-політичного союзу чи будь-яких наддержавних структур країн Співдружності. Така позиція визначається позаблоковим характером відносин України, її асоційованим членством у межах СНД, економічною доцільністю.

Поряд з участю в колективній системі безпеки Україна значне місце у своїй зовнішній політиці відводить двостороннім відносинам. У межах цього виміру безпеки України особливе місце відведено відносинам з РФ, США, ФРН, з усіма країнами «сімки», з безпосередніми сусідами та іншими державами. Оптимальна модель відносин із сусідами та загальновизнаними світовими лідерами може бути одним з ефективних чинників досягнення необхідної безпеки та авторитету України у світі. Складність її відносин із Росією детермінована різними чинниками. Основними генераторами напруженості раніше були ядерна проблема, розподіл Чорноморського флоту, відмінність у баченні ролі СНД, правового статусу росіян в Україні тощо. Різні

політичні сили Росії постійно демонструють незмінність своїх намірів діяти з позицій наддержави, виступають з глобальними претензіями на особливу роль, зокрема на Європейському континенті, час від часу виявляють претензії до України: щодо її відносин з НАТО, щодо енергетики, мовно-культурних питань тощо. Тому Україна повинна продовжувати пошук і формування оптимальних партнерських відносин з РФ, з країнами СНД відповідно до інтересів власної безпеки, незворотності геополітичних змін, успішного розвитку держави.

Загалом світове співтовариство, передусім США, на практиці демонструє розуміння проблем безпеки України, готовність сприймати її як європейську державу, стабільність якої впливатиме на європейську безпеку. А

втім позиція Білого дому однозначно схиляється до стратегічної пріоритетності Росії для національних інтересів США. Не менш важливо враховувати і протиборство тенденцій інтервенціонізму та ізоляціонізму в США.

Отже, національній безпеці України відповідають партнерські, дружні відносини з Росією та реалізація стратегічної мети США щодо залучення держав молодої демократії, в тому числі й України, до загальноєвропейської інтеграції. Зміцненню її національної безпеки служитимуть гнучка зовнішня політика, використання зручного і геополітичного становища, запобігання впливові та можливій залежності від однієї держави чи групи держав.

Національні інтереси України

Особливості сучасного буття України виводять у ранг чільних завдань формування та усвідомлення національних інтересів як базових засад послідовної й цілеспрямованої політики.

Для визначення цих інтересів потрібен науковий підхід, що враховує історичні, соціально-політичні та еконо-міко-географічні чинники. Вихідним є розуміння сучасної української нації як відкритої поліетнічної спільноти, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени — громадянами суверенної держави. Таке визначення охоплює і вузьке розуміння української нації як етнічно однорідної спільності людей української національності, що проживають в Україні, і широке — в тому числі українська діаспора. Перше визначення відображає переважно сферу відносин системи «держава — громадянин», а друге — походження, виховання, культуру. Обидва визначення слід брати до уваги для з'ясування конкретних національних інтересів, що сприятиме подоланню національної обмеженості, створенню умов для консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, у якій дотримуватимуться прав людини незалежно від її етнічного походження. Цей підхід є важливим аспектом діяльності держави щодо обстоювання національних інтересів, він зумовлює і відповідну політику в інтересах національної безпеки.

Національні інтереси *— інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом.* Національні інтереси не тотожні інтересам націй, оскільки перші інтегрують

інтереси всіх людей незалежно від національної належності, а другі — лише інтереси окремої нації. В Україні проживає майже 100 націй, у кожної є специфічні інтереси. Але національні інтереси для всіх є інтегруючим, єднальним чинником їх існування в державі, поліпшення умов соціального й політичного буття. Іншими словами, національний інтерес є домінантою загальносуспільних устремлінь.

Щодо цього народ України чітко визначився на основі національного загальнонародного консенсусу: незалежна, суверенна, соборна, демократична держава, характерні риси якої — громадянське суспільство, демократична, соціальна, правова держава, економічний і політичний плюралізм, ідеологія та мораль, що ґрунтуються на національних і загальнолюдських цінностях, дотриманні прав людини. Жодна з політичних сил України не заперечує цих ціннісних орієнтирів. Саме тому вони становлять національну мету, національну концепцію розвитку, платформу для національної згоди. У цьому руслі мають формуватися і національні інтереси України, усвідомлення яких є підставою узгодження їх з інтересами інших країн, не поступаючись стратегічними й життєво важливими цілями. Лише завдяки цьому можна запобігти небезпечній замкнутості на власних проблемах, уникнути відверто егоїстичних підходів у відносинах з іншими державами. Національний егоїзм може надати лише деякі короткочасні переваги, але згодом — зумовити конфлікти і створити у стратегічному вимірі неабияку загрозу власним національним інтересам.

Національні інтереси є основою функціонування всіх складових політичної системи. Водночас вони формуються всіма її елементами.

Формування, реалізація національних інтересів — складний процес. Інтереси, особливо молодих держав, тісно переплітаються з інтересами безпеки, загальними базовими цінностями (територіальною цілісністю, політичним виживанням, забезпеченням невід'ємних прав людини). Тому для з'ясування корінних національних інтересів слід відмежувати їх від базових цінностей суспільства.

У будь-якому суспільстві інтереси людей бувають не тільки різними, а й протилежними. Але суспільство може функціонувати лише за умови узгодження їх на основі національного компромісу й національної злагоди.

Держава як головний елемент політичної системи покликана якнайточніше виражати національні інтереси, тобто інтереси всіх членів суспільства, вирішувати соціальні суперечності та забезпечувати права людини. Але, оскільки національні інтереси реалізуються державою через державні інтереси, то останні можуть фігурувати як інтереси влади, не збігаючись із національними інтересами. Інтереси уряду, відомств можуть відрізнятися, а то й суперечити національним інтересам. Уникнути цих протиріч можна завдяки врахуванню впливу базових цінностей суспільства на формування національних інтересів, а також їх зворотного впливу. У молодих державах такий взаємовплив виявляється, наприклад, із появою певних зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці суспільства. Країни, що перебувають на

етапі становлення своєї державності, рідко мають усталену соціальну й національно-етнічну структуру. Тому відповідно змінюються національні цінності, ієрархія їх значущості, стратегія та політика. Традиційні цінності — демократія, економічний і соціальний добробут тощо за небезпечних умов для держави поступаються місцем цінностям самозбереження, національної єдності, виживання тощо.

Для України національними інтересами є раціональні державотворення і трансформація суспільних відносин. У такій ситуації на передньому плані державні інтереси, які не завжди збігаються з інтересами загальнонаціональними та з інтересами особи. Найважливіше завдання держави в системі національних інтересів — це подолання кризи, розвиток і підтримка соціально-культурного й духовного відродження як засади національної державності українського народу щодо забезпечення ефективного функціонування суспільства, внутрішньої стабільності, соціальної злагоди, сприятливих міжнародних умов і колективної безпеки. Ці завдання, випливаючи з політичної та економічної доцільності, є і національними інтересами України. Актуальним є і забезпечення інтересів кожного члена суспільства, прав людини. За нинішніх умов влада ризикує втратити довіру народу, якщо не віднайде оптимальних способів, форм і методів поєднання державних і особистих інтересів, узгодження їх з національними інтересами нашої країни.

Запитання. Завдання

1.3 яких причин Україна відмовилася від ядерної зброї? Чи відповідає це національним інтересам України? 2. Чи достатньо для гарантування національної' безпеки України ґі власних збройних сил?

3. Складіть перелік основних чинників і загроз національній безпеці України.

4.3 яких складових постають національні Інтереси сучасної України?

Теми рефератів

1. Глобальні та регіональні аспекти національної безпеки України.
2. Без'ядерний статус України: проблеми й перспективи.
3. Шляхи зміцнення національної безпеки України на сучасному етапі як складові реалізації національних Інтересів української держави.